

MIROSLAV AKMADŽA

**KATOLIČKA CRKVA U KOMUNISTIČKOJ HRVATSKOJ
1945.-1980.**

MIROSLAV AKMADŽA

**KATOLIČKA CRKVA U
KOMUNISTIČKOJ HRVATSKOJ
1945.-1980.**

Zagreb – Slavonski Brod, 2013.

Nakladnik
Despot Infinitus d.o.o.
Zagreb, Nadinska 18a

Za nakladnika
Zvonimir Despot

Biblioteka
„Hrvatska povijest”

Glavni urednik
Zvonimir Despot

Izvršni urednik
Danijel Tatić

Sunakladnik
Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Za sunakladnika
dr. sc. Stanko Andrić

Biblioteka
Bibliotheca Croatica: Slavonica, Sirmiensa et Baranyensia

Niz
Studije, knjiga 16

Recenzenti
dr. sc. Josip Dukić
dr. sc. Zdenko Radelić

Prijelom, naslovnica i priprema za tisak
Melania Marjanović

Tisak
Grafika Markulin d.o.o.

ISBN: 978-953-7892-07-4 (nakladnik) ISBN: 978-953-6659-78-4 (sunakladnik)

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 842758

Knjiga je izašla uz potporu Grada Zagreba, Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport

SADRŽAJ

I. UVOD	13
Uvodne napomene.....	13
Političke prilike u Jugoslaviji neposredno nakon Drugog svjetskog rata.....	14
Uzroci nepovjerenja između Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji.....	15
II. KATOLIČKA CRKVA I DRŽAVA OD 1945. DO 1952.	23
1. POLOŽAJ KATOLIČKE CRKVE DO DONOŠENJA USTAVA FNRJ 1946.	23
Prvo uhićenje nadbiskupa Alojzija Stepinca i razgovori s Josipom Brozom Titom.....	23
Prve predstavke predstavnika Katoličke crkve državnim vlastima.....	27
Hodočašće u Mariju Bistricu.....	29
Biskupska konferencija u rujnu 1945. i pastirsko pismo	32
Reakcije na pastirsko pismo.....	36
Napad na nadbiskupa Stepinca u Zaprešiću.....	38
Razmjena diplomatskih predstavnika između Svete Stolice i Jugoslavije.....	40
2. MONS. SVETOZAR RITIG I KOMISIJA ZA VJERSKE POSLOVE	44
3. KATOLIČKA CRKVA I ZAKON O AGRARNOJ REFORMI I KOLONIZACIJI	49
4. OSTALI ZAKONI KOJI SU UTJECALI NA ODNOS KATOLIČKE CRKVE I DRŽAVE	54
Zakon o braku.....	54
Zakon o matičnim knjigama.....	56
Ostali zakoni koji su utjecali na položaj Katoličke crkve.....	60
5. KATOLIČKA CRKVA I USTAV FNRJ IZ 1946.	63
6. SUĐENJE ZAGREBAČKOM NADBISKUPU ALOJZIJU STEPINCU	65
Pripreme za suđenje.....	65
Suđenje – optužnica i ispitivanje nadbiskupa Stepinca.....	70
Nadbiskup iznosi obranu	72
Izjave nadbiskupovih branitelja.....	74
Presuda.....	76

Reakcije na presudu.....	78
Premještaj nadbiskupa Stepinca u Krašić.....	81
7. OSTALI SUDSKI POSTUPCI PROTIV PREDSTAVNIKA KATOLIČKE CRKVE	85
Predstavke predstavnika Katoličke crkve u svezi sa zatvaranjem svećenika.....	86
Suđenje franjevcima u slučaju „Gaon” 1947.....	93
O još nekim suđenjima.....	95
8. NEKI OBLICI GUŠENJA VJERSKIH SLOBODA OD STRANE NIŽIH TIJELA VLASTI.....	97
9. O PROBLEMIMA VJERSKOG TISKA.....	100
Stanje vjerskog tiska.....	100
Zabrana katoličkog tjednika <i>Gore srca</i>	102
10. O PROBLEMU VJERONAUKA U DRŽAVNIM ŠKOLAMA.....	104
Odnos komunističkog režima prema vjeronauku u državnim školama u prvim poratnim godinama.....	104
Izbacivanje vjeronauka iz državnih škola.....	115
11. RAD VJERSKIH ŠKOLA I PROBLEM NJIHOVOG STATUSA.....	119
Srednje škole i sjemeništa.....	119
Zatvaranje sjemeništa po Uredbi o dačkim domovima za omladinu srednjih škola od 17. rujna 1946.....	121
Sjemeništarci dobivaju obvezu pohađanja osmogodišnjeg školovanja u državnim školama.....	123
Izbacivanje Katoličkog bogoslovnog fakulteta iz Zagrebačkog sveučilišta.....	127
Problem odgode odsluženja vojnoga roka polaznicima vjerskih škola.....	129
12. OSNIVANJE STALEŠKIH UDRUŽENJA KATOLIČKIH SVEĆENIKA.....	131
Osnivanje prvih staleških svećeničkih udruženja u socijalističkoj Jugoslaviji.....	131
Stav katoličkih biskupa prema svećeničkim udruženjima.....	135
„Non licet” – zabrana svećenstvu članstva u udruženjima.....	136
13. ZAOŠTRAVANJE ODNOSA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I SVETE STOLICE.....	139
Prekid diplomatskih odnosa.....	139
Reakcije na prekid diplomatskih odnosa.....	146
14. BOŽO MILANOVIĆ I POLOŽAJ KATOLIČKE CRKVE U ISTRI.....	151

III. KATOLIČKA CRKVA I DRŽAVA OD 1953. DO 1960.	162
1. DONOŠENJE ZAKONA O PRAVNOM POLOŽAJU VJERSKIH ZAJEDNICA.....	162
2. PROMJENA TAKTIKE KOMUNISTIČKOG REŽIMA PREMA KATOLIČKOJ CRKVI.....	164
Partijsko vodstvo mijenja metode pritiska na Katoličku crkvu.....	164
Optužbe protiv Svete Stolica zbog Trsta.....	167
Šeperovo imenovanje nadbiskupom koadjutorom zagrebačkim i susret s Bakarićem.....	168
Memorandum katoličkog svećenstva u iseljeništvu predsjedniku SAD-a Dwightu D. Eisenhoweru 1954.....	170
Ustrajnost vjerskih komisija na stvaranju nejedinstva u crkvenim redovima.....	171
Problem religioznosti jednog dijela komunista.....	174
Prvi odlasci biskupa u Rim.....	176
Problemi biskupa Josipa Srebrnića u svezi s dobivanjem putovnice.....	178
Neslaganja u Vjerskoj komisiji oko politike prema Katoličkoj crkvi.....	180
Zasjedanje Biskupske konferencije u listopadu 1959.....	182
3. JAČANJE PRITISKA NA VJERSKE ŠKOLE.....	185
Jačanje nadzora i zatvaranje vjerskih škola.....	185
Izvlačenje bogoslova iz vjerskih škola.....	189
4. OSNIVANJE I DJELATNOST STALEŠKOG DRUŠTVA KATOLIČKIH SVEĆENIKA HRVATSKE.....	200
Osnivanje inicijativnih odbora Staleškog društva katoličkih svećenika u Hrvatskoj.....	200
Kampanja protiv biskupa.....	204
Predstavnici udruženja kod Josipa Broza Tita na Brijunima.....	208
Osnivačka skupština Staleškog društva katoličkih svećenika Hrvatske i njegova djelatnost do 1960.....	209
Kardinal Alojzije Stepinac i biskup Frane Franić o svećeničkim udruženjima.....	211
Franjo Šeper i Vladimir Bakarić o svećeničkim udruženjima.....	213
Aktivnosti Vjerske komisije na poboljšanju rada Društva.....	214
Druga redovna skupština Društva 1958.....	217
5. SPORENJA U SVEZI SA ZAVODOM SV. JERONIMA U RIMU.....	219
6. SUĐENJE SVEĆENICIMA I BOGOSLOVIMA ĐAKOVAČKOG SJEMENIŠTA.....	225
7. ODUZIMANJE CRKVENE IMOVINE PO ZAKONU O NACIONALIZACIJI NAJAMNIH ZGRADA I GRAĐEVINSKOG ZEMLJIŠTA IZ 1958.....	231

8. BOLEST I SMRT KARDINALA STEPINCA.....	236
IV. KATOLIČKA CRKVA I DRŽAVA OD 1960. DO 1966.	243
1. PRVE NAJAVE O MOGUĆNOSTI POBOLJŠANJA CRKVENO-DRŽAVNIH ODNOSA.....	243
Prvi razgovori nadbiskupa Franje Šepera s predsjednikom Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske, Stjepanom Ivekovićem.....	243
Suđenje Jerakovoj skupini.....	248
Nadbiskup Franjo Šeper traži prekid sudskih postupaka protiv svećenstva.....	250
Neki poticaji za pokretanje razgovora između Svete Stolice i Jugoslavije.....	252
Biskupska konferencija u rujnu 1960. i prve naznake o spremnosti za normalizaciju odnosa s državom.....	253
Donošenje Uredbe o izvršenju Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica.....	260
Razgovor Šeper-Iveković 3. ožujka 1962.	261
Predstavke Biskupske konferencije iz rujna 1962.	263
Papa Ivan XXIII., Drugi vatikanski koncil i crkveno-državni odnosi u Jugoslaviji.....	266
Katolička crkva i komunistički izbori.....	268
2. STALEŠKO SVEĆENIČKO DRUŠTVO U OKOLNOSTIMA SMIRIVANJA CRKVENO-DRŽAVNIH ODNOSA.....	270
Državne vlasti nastoje promijeniti odnos biskupa prema Društvu.....	270
Uznemirenost članova Društva zbog sve boljih odnosa državnih vlasti s biskupima.....	271
Najave moguće reorganizacije Društva.....	272
Biskupi ne popuštaju.....	278
Problemi oko donošenja novih pravila Društva.....	281
3. PREGOVORI SVETE STOLICE I JUGOSLAVIJE I POTPISIVANJE PROTOKOLA.....	282
Prve naznake o mogućem početku pregovora između Svete Stolice i Jugoslavije.....	282
Papa Pavao VI., drugo zasjedanje Drugog vatikanskog koncila i nastavak priprema za pregovore s Jugoslavijom.....	286
Neki postupci mjesnih tijela vlasti, partijskih organizacija i pojedinaca, koji su otežavali normalizaciju crkveno-državnih odnosa.....	294
Početak službenih pregovora između Svete Stolice i Jugoslavije.....	296
Beogradski pregovori u siječnju 1965.....	297
Mika Tripalo o taktici države prema Katoličkoj crkvi.....	299
Biskupi o prijedlogu izmjena Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica.....	300
<i>Glas Koncila</i>	301
Državne vlasti o pastoralnom radu u inozemstvu i Šeperovu govoru na svečanosti povodom imenovanja kardinalom.....	303
Beogradski pregovori od 29 svibnja do 8. lipnja 1965.....	304
Prosvjedi jugoslavenske vlade zbog biskupske poslanice i događanja na proslavi 250. godišnjice pobjede nad Turcima pod Sinjem 1715.	306

Zastoj u pregovorima.....	311
Svršetak Drugog vaticanskog koncila.....	312
Rimski pregovori u prosincu 1965.....	315
Pitanje svrsishodnosti daljnjeg djelovanja Staleškog društva katoličkih svećenika SR Hrvatske	317
Završne konzultacije o <i>Protokolu</i>	318
Potpisivanje <i>Protokola</i>	320
Reakcije na potpisivanje <i>Protokola</i> i razmjena izaslanika	321
V. KATOLIČKA CRKVA I DRŽAVA OD 1966. DO 1970.	325
1. POSTKONCILSKI RAZVOJ CRKVENO-DRŽAVNIH ODNOSA.....	325
Zbunjenost partijskog članstva u svezi s promjenama u politici prema Katoličkoj crkvi.....	325
Zabrinutost državnih vlasti zbog sve veće aktivnosti Katoličke crkve u društvu.....	326
Predstavke Biskupske konferencije iz lipnja 1968.....	332
Uloga staleških svećeničkih udruženja u postkoncilskom vremenu.....	334
2. FOND PAPE IVANA XXIII. I GRADNJA NOVIH CRKAVA.....	338
3. USTANOVLJENJE CENTRA ZA KONCILSKA ISTRAŽIVANJA, DOKUMENTACIJU I INFORMACIJE KRŠĆANSKA SADAŠNJOST	343
4. ŠEPEROVO IMENOVANJE PREDSTOJNIKOM ZBORA ZA NAUK VJERE I IMENOVANJE FRANJE KUHARIĆA ZAGREBAČKIM NADBISKUPOM.....	346
5. PROMJENE TERITORIJALNOG USTROJA KATOLIČKE CRKVE U JUGOSLAVIJI.....	349
6. POVRATAK KRUNOSLAVA DRAGANOVIĆA U JUGOSLAVIJU	357
7. OBNOVA JUGOSLAVENSKO-VATIKANSKIH DIPLOMATSKIH ODNOSA.....	371
Mika Špiljak u posjetu papi Pavlu VI.....	371
Ponovna uspostava punih diplomatskih odnosa.....	373
VI. KATOLIČKA CRKVA I DRŽAVA OD 1971. DO 1980.	378
1. ODNOSI JUGOSLAVIJE I SV. STOLICE NAKON OBNOVE DIPLOMATSKIH ODNOSA.....	378
Posjet Josipa Broza Tita papi Pavlu VI.....	378

Marijanski i Mariološki kongres u Hrvatskoj u kolovozu 1971.....	379
Prigovori jugoslavenskih vlasti Sv. Stolici na djelovanje iseljenog svećenstva.....	381
Neki problemi u jugoslavensko-vatikanskim odnosima nakon sloma Hrvatskog proljeća.....	382
Miloš Minić u posjetu Sv. Stolici.....	385
Ivan Pavao II. – papa koji je najavio slom komunizma.....	388

2. CRKVENO-DRŽAVNI ODNOSI NAKON OBNOVE JUGOSLAVENSKO-VATIKANSKIH DIPLOMATSKIH

ODNOSA.....	391
Katolička crkva i Hrvatsko proljeće.....	391
Biskupska konferencija u veljači 1972. o političkim prilikama u Hrvatskoj.....	402
Kuharićeva Korizmena poslanica 1972.....	404
„Neprijateljsko” djelovanje katoličkog svećenstva.....	407
Pogoršanje crkveno-državnih odnosa nakon smjene hrvatskog političkog vodstva.....	411
Vodeći partijski dužnosnici i tijela o pogoršanju crkveno-državnih odnosa.....	419
Poigravanje državnih vlasti s nadbiskupom Franićem u svezi s gradnjom crkve Sv. Petra u Splitu.....	426
Nastojanja državnih vlasti da se svećenici uključe u rad koordinacijskih odbora SSRN-a.....	430
Katolička crkva i Titova kandidatura za Nobelovu nagradu za mir.....	434
Zabrane <i>Glasa Koncila</i>	436
Katolička crkva i Ustav iz 1974.....	439
Nadbiskup Josip Pavlišić na udaru državnih vlasti.....	441
Crkvene reakcije na knjigu Jakova Blaževića <i>Tražili smo crvenu nit</i>	445
Katolička crkva i beogradsko zasjedanje Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji 1977./1978.....	447
Reakcije državnih vlasti na proslavu 900. godišnjice posvete crkve sv. Marije u Biskupiji kod Knina.....	450
Odumiranje Društva katoličkih svećenika Hrvatske.....	451
Katolička crkva i Titova bolest i smrt.....	453
Ivan Lalić o crkveno-državnim odnosima i stanju Katoličke crkve u Hrvatskoj 1980.....	455
Brojčani pokazatelji stanja Katoličke crkve u Hrvatskoj krajem 70-tih godina 20. stoljeća.....	457

3. ULOGA DRŽAVNIH VLASTI U NEKIM UNUTARCRKVENIM SPOROVIMA.....	458
<i>Zadarski slučaj</i>	458
Teološko društvo <i>Kršćanska sadašnjost</i>	463

VII. ZAKLJUČAK	472
-----------------------------	-----

VIII. PRILOZI	475
Prilog 1. - Kronologija najvažnijih događaja.....	475

Prilog 2. - Popis biskupa/nadbiskupa u biskupijama/nadbiskupijama na hrvatskom jezičnom području u SFRJ.....	478
Prilog 3. - Popis predsjednika hrvatske i savezne Vjerske komisije od 1945. do 1980.	481
Prilog 4. - Podaci hrvatske Vjerske komisije o brojnom stanju svećenstva svih vjeroispovijesti u NR Hrvatskoj s danom 1. prosinca 1946.....	482
Prilog 5. - Podaci hrvatske Vjerske komisije o brojnom stanju svećenika svih vjerskih zajednica u NR Hrvatskoj s danom 20. veljače 1947.....	483
Prilog 6. - Podaci hrvatske Vjerske komisije o brojnom stanju katoličkog svećenstva u NR Hrvatskoj po biskupijama s danom 20. veljače 1947.....	484
Prilog 7. - Podaci Savezne komisije za vjerska pitanja o popravcima crkvenih zgrada u SFRJ u razdoblju od 1945. do 1960.....	485
Prilog 8. - Podaci Savezne komisije za vjerska pitanja o broju katoličkih svećenika, redovnika/ca, crkava, kapela, samostana, polaznika vjerskih škola, te nakladi vjerskog tiska po republikama 1960. godine.....	486
Prilog 9. - Usporedni brojčani podaci polaznika katoličkih vjerskih škola u Hrvatskoj za 1959., 1960., 1967. i 1969. godinu.....	487
Prilog 10. - Usporedni podaci Vjerske komisije o broju službenika Katoličke crkve po republikama 1960. i 1966. godine.....	489
Prilog 11. - Brojčani podaci članova Staleškog društva katoličkih svećenika Hrvatske od 1953. do 1976. godine.....	490
Prilog 12. - Nepotpuni popis članova Staleškog društva katoličkih svećenika Hrvatske.....	491
Prilog 13. - Podaci hrvatske Vjerske komisije o nakladi katoličkog vjerskog tiska u Hrvatskoj za 1965. i 1976. godinu.....	493
Prilog 14. - Izvješće mons. Bože Milanovića o sastanku predstavnika Zbora svećenika sv. Pavla za Istru s predstavnicima Savezničke Komisije za razgraničenje Julijske krajine u Pazinu 19. ožujka 1946.....	494
Prilog 15. - Izvadak iz izvješća Službe državne sigurnosti o zasjedanju Biskupske konferencije u Dubrovniku 7. veljače 1972. u svezi s političkim prilikama u Hrvatskoj nakon sloma „Hrvatskog proljeća”.....	500
IX. IZVORI I LITERATURA.....	505
X. KRATICE.....	512
KAZALO IMENA.....	515
BILJEŠKA O AUTORU.....	526

I. UVOD

Uvodne napomene

Tema ove knjige zasniva se na razjašnjavanju međusobnih odnosa svjetovne i crkvene vlasti u razdoblju od svršetka Drugog svjetskog rata, tj. dolaska komunista na vlast u Jugoslaviji, do smrti jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita 1980. godine. Ova knjiga svojevrsna je izmjena i dopuna, te nastavak moje ranije knjige *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, objavljene 2004. u izdanju izdavačke kuće *Otokar Keršovani* u Rijeci. Izmjene i dopune odnose se na ranije obuhvaćeno razdoblje do 1966., a izvršene su u manjoj mjeri s obzirom na neke nove spoznaje do kojih sam u međuvremenu došao. Izmjene su izvršene i u kvantitativnom smislu, tako da sam neke teme, koje su opširno i detaljno obrađene u prvoj knjizi, sažeo na najznačajnije čimbenike. To se posebice odnosi na svećenička udruženja, jugoslavensko-vatikanske pregovore i sl. Oni čitatelji koji će željeti više detalja o navedenim temama, morati će se poslužiti mojom ranijom knjigom ili drugim objavljenim radovima koji obrađuju navedenu problematiku. Razdoblje nakon 1966. rezultat je mojih novijih istraživanja, koja će povezana u jednu cjelinu s ranijim istraživanjima, dati cjelovitiju i jasniju sliku crkveno-državnih odnosa u Jugoslaviji od 1945. do 1980. godine.

Ovu knjigu kronološki sam podijelio na pet dijelova, tj. vremenskih razdoblja. Prvi dio obuhvaća razdoblje od 1945. do prekida diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice u prosincu 1952. godine. Drugi dio obuhvaća razdoblje od 1953. do smrti kardinala Alojzija Stepinca 1960. godine. Treći dio obuhvaća razdoblje od 1960. do potpisivanja *Protokola* između Svete Stolice i Jugoslavije 1966. godine. Četvrti dio obuhvaća razdoblje od potpisivanja *Protokola* 1966. do obnove diplomatskih odnosa između Sv. Stolice i Jugoslavije 1970. godine. Peti dio obuhvaća razdoblje od posjeta J. Broza Tita papi Pavlu VI. 1971. do Titove smrti 1980. godine. Iako ova knjiga govori o položaju Katoličke crkve u Jugoslaviji, težište istraživanja navedene problematike bit će - zbog poteškoća oko dostupnosti arhivskog gradiva iz arhiva drugih država slijednica bivše Jugoslavije - na Hrvatskoj, što će dijelom osiromašiti u kvantitativnom pogledu ovo istraživanje, ali neće bitno utjecati na kvalitetu i objektivnost istog, jer je ipak Katolička crkva u Hrvatskoj kako masovnošću tako i u ulozi pojedinih njenih poglavara (kardinali Alojzije Stepinac, Franjo Šeper i Franjo Kuharić, te nadbiskupi Frane Franić, Josip Pavlišić, Marijan Oblak i ostali biskupi) u crkveno-državnim odnosima najpogodnija da se na njenom primjeru pojasni navedena problematika.

Prigodom istraživanja koristio sam dostupno arhivsko gradivo u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, nadbiskupskim i biskupskim arhivima u Đakovu, Mostaru, Poreču, Senju, Splitu, Šibeniku i Zagrebu. Zbog nemogućnosti korištenja arhiva Hrvatske biskupske konferencije, osim u manjoj mjeri, ovo istraživanje bi moglo biti djelom zaključeno, iako se većina isprava vezanih za crkveno-državne odnose, a tiču se komunikacija Biskupske konferencije Jugoslavije s komunističkim režimom, nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u fondu Komisije za odnose s vjerskim zajednicama. Osim navedenog fonda, u Hrvatskom državnom arhivu najviše sam koristio „Osobni fond mons. Svetozara Ritiga”. Fond mons. Ritiga je, iako nepotpun, prilično dobro sačuvan i sređen. U tom fondu nalazi se niz dokume-

nata (pisma, službene zabilješke, pritužbe, molbe, osobne bilješke i sl.), koji govore o odnosima crkvenih i državnih osoba u razdoblju nakon 1945. godine. Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama je količinom arhivskog gradiva veoma bogat, međutim gradivo u fondu do 1959., iako obimno, samo se u manjem dijelu može iskoristiti, jer se najveći dio isprava odnosi na uredovno poslovanje same Komisije. Gradivo iz istog fonda nakon 1959. je puno korisnija za istraživanje, jer sadrži više isprava i zapisnike sa svih sjednica navedene Komisije, ali i nekoliko zapisnika Savezne komisije za vjerska pitanja. Osim ova dva fonda koristio sam i druge fondove Hrvatskog državnog arhiva u onoj mjeri u kojoj sam u njima nalazio potrebitog gradiva za navedenu problematiku. Jedan dio zapisnika Savezne komisije za vjerska pitanja, a koji se nalaze u Arhivu Jugoslavije u Beogradu, u fondu te Komisije, ustupila mi je kolegica Radmila Radić, na čemu joj ovom prigodom zahvaljujem.

Značajan dio korisnih podataka za istraživanje navedene problematike pronašao sam u tadašnjem državnom i crkvenom tisku. Iako se radi o tisku pod državnim nadzorom (izuzev *Glasa Koncila* koji je također morao pisati suzdržano i oprezno), koji pristrano prikazuje stvarnost, može se dobro sagledati stanje kroz napise toga tiska. Naročito su korisni intervjui i izjave političara toga vremena, koji su koristili tisak za slanje određenih političkih poruka kako Katoličkoj crkvi tako i ostaloj javnosti, iz kojih je jasno vidljiva politika prema Katoličkoj crkvi. Također se iz tiska može jasno uočiti kako su sustavnim plasiranjem tematskih članaka, vlasti pripremale javnost za određene političke poteze koji su bili u pripremi.

U ovoj knjizi nastojao sam prikupiti što više različitih stavova iz različitih ustanova i sredina. Tako se u ovom radu mogu naći stavovi predstavnika crkvene vlasti, ali i svećenstva, državnih i lokalnih političara, inozemnih novinara i političara, crkvenih pisaca povijesti navedenog razdoblja, hrvatskih, srpskih i drugih povjesničara.

Na temelju svega, može se uočiti sva različitost pogleda na navedenu problematiku, iz kojih sam nastojao donijeti što objektivnije ocjene crkveno-državnih odnosa u komunističkoj Jugoslaviji. Moje ocjene ne smatram konačnima, jer na temelju ovog istraživanja drugi povjesničari mogu donijeti i drugačije ocjene, a i daljnja istraživanja će možda donijeti neke nove podatke, koji će utjecati na moguću izmjenu i mojih i drugih ocjena.

Zahvaljujem svima koji su mi na bilo koji način pomogli pri pisanju ove knjige, kolegama povjesničarima, arhivistima u Hrvatskom državnom arhivu, voditeljima crkvenih arhiva, biskupima i svećenicima. Posebno zahvaljujem na primjedbama i savjetima recenzentima ove knjige Josipu Dukiću i Zdenku Radeliću, te na mnogim savjetima, podacima, pojašnjenjima i prijevodima voditelju Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu, Stjepanu Razumu.

Političke prilike u Jugoslaviji neposredno nakon Drugog svjetskog rata

Nakon ulaska partizanskih snaga 8. svibnja 1945. u Zagreb, stigla je i vlada Federalne Hrvatske na čijem čelu se nalazio Vladimir Bakarić, koja je bila formirana u Splitu 14. travnja 1945. Uskoro je u Zagreb prešao i ZAVNOH (Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske), koji se u srpnju na svom četvrtom zasjedanju preimenovao u Narodni sabor Hrvatske, kao privremeno predstavničko tijelo do konačnog uređenja države. Inače je jugoslavenskom državom upravljala jedinstvena privremena jugoslavenska vlada uspostavljena 7. ožujka 1945., na čelu s predsjednikom Josipom Brozom Titom. Uspostavljeno je bilo i Kraljevsko namjesništvo koje je ukinuto 29. studenog 1945. kada je novoizabrana Ustavotvorna skupština ukinula monarhiju i uspostavila republiku, pod nazivom Federativna

Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ). Zemljom u biti upravlja KPJ (Komunistička partija Jugoslavije), koja djeluje preko Narodnog fronta i drugih masovnih organizacija koje su stvarane za sva područja društva, tj. za borbe, mladež, žene, djecu, radnike, pa i svećenike (staleška svećenička udruženja). Sve to skupa motrile su političke policije poznate pod raznim nazivima i organizacijskim formama, a najpoznatije kao OZN-a (Odjeljenje za zaštitu naroda) i UDB-a (Uprava državne bezbjednosti U siječnju 1946. donesen je novi Ustav FNRJ, a u skladu s njim Hrvatska se naziva Narodna Republika Hrvatska. S obzirom da je federalizam bio formalan, jer je u državi ipak prevladavalo centralističko uređenje, prilike u Hrvatskoj bile su teške i dodatno opterećene teretom krivnje ustaške vlasti.

Gospodarske prilike u ratom opustošenoj i porušenoj zemlji bile su izrazito teške. Državna vlast ubrzano je radila na sređivanju najnužnijih gospodarskih resursa, da bi se osigurala prehrana stanovništva. Tom prilikom tijela nove vlasti provodila su mjere zauzimanja imovine svima onima za koje se sumnjalo da su služili okupatorima i ustaškom režimu.

Bilo je to vrijeme masovnih uhićenja i ubijanja onih koji su smatrani narodnim neprijateljima, odnosno vrijeme političke represije i obračuna s neistomišljenicima. Naročito se to odnosilo na pripadnike hrvatskog naroda, posebice za vrijeme „križnog puta”. S druge strane u Hrvatskoj su se odbjele skupine ostataka oružanih snaga NDH (Nezavisne Države Hrvatske), tzv. „križari”, skrivale po šumama i napadale manje partizanske skupine koje su tragale za njima i ubijale ih bez suđenja ili su podvrgnuti namještenim sudskim postupcima. Katolička crkva posebice je bila na udaru nove vlasti, koja je pored toga što je u svojoj ideologiji bila ateistička, stvarala uvjerenje u svojim redovima koje je pokušala prenijeti i na narod, da je Katolička crkva bila najveći saveznik ustaškog režima. Iako je nova vlast donijela Deklaraciju o slobodi vjeroispovijesti i savjesti, ta se deklaracija u praksi rijetko kad poštivala, što će dovesti do napetosti i otvorenog sukoba između Katoličke crkve i državne vlasti.

Uzroci nepovjerenja između Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji

Nepovjerenje između Katoličke crkve u Hrvatskoj i nove komunističke vlasti bilo je obostrano i duboko ukorijenjeno. Svakako je na to imao utjecaj ateistički pogled komunista na svijet. No i program KPJ još iz njene najranije faze djelovanja, još između dva svjetska rata, predviđao je neke poteze u slučaju dolaska na vlast koji se nisu sviđali kako Katoličkoj crkvi tako ni drugim vjerskim zajednicama u tadašnjoj Jugoslaviji. Naime program KPJ predviđao je odvajanje crkve od države i škole od crkve, pljenidbu crkvene imovine, te postupnu eliminaciju crkve iz političkog života.¹ Josip Broz Tito je još u studenom 1936. u Beču napisao: „Po svojim nazorima na svijet, mi, komunisti smo nosioci dijalektičkog materijalizma, i kao takvi - bezvjerci. Katolici su po filozofskim nazorima idealisti, vjeruju u Boga i crkvene dogme. Među ta dva nazora na svijet suprotnost je zaista nepomirljiva”.²

Iako su komunisti tijekom Drugog svjetskog rata ublažili svoju retoriku prema Crkvi, želeći u partizanski pokret pridobiti što šire slojeve društva, oni nisu odustajali od svojih temeljnih programskih ciljeva vezanih za položaj Crkve u društvu. Njihov vođa Josip Broz Tito iznio je svoj stav prema Katoličkoj crkvi još u drugoj polovici 1944., kada rat još nije bio gotov, a on se nalazio na Visu. Taj stav je iznio u odgovoru na pismo Edvarda Kocbeka, povjerenika za prosvjetu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), koje je Titu

1 KPJ 1919-1941, Izabrani dokumenti, Zagreb, 1959.

2 Dijelove navedenog teksta iz vojvodanskog dnevnika *Magyar Szó* (Madarska riječ) od 21. 8. 1977. u prilogu „Komunista”, na str. 4, pod naslovom „Komunisti i katolici”, a koji je Tito napisao u Beču 1936., a objavljen je krajem 1936. u *Proleteru* br. 9, prenio je Tomo Vereš u članku „Zaboravljeni tekst Josipa Broza Tita o komunistima i katolicima”, u: *Glas Koncila*, 23. 10. 1977., str. 4.

poslano iz Rima 8. kolovoza 1944. Naime Kocbek u tom pismu predlaže Titu da se Državnom tajništvu Svete Stolice uputi memorandum NKOJ-a kao privremene jugoslavenske vlade. Kocbek je među inim predlagao da NKOJ izjavi da je „spreman priznati dosadašnji juridički položaj Katoličke crkve u Jugoslaviji u skladu sa federativnim i demokratskim statutom države, i omogućiti rješenje svih onih pitanja i problema koji u predratnoj Jugoslaviji nisu mogli naći rješenja”. Predložio je i da Sveta Stolica odmah imenuje vojne svećenike u Narodno-oslobodilačku vojsku Jugoslavije (NOVJ), ali i da na područja pod partizanskim nadzorom pošalje svoga predstavnika. Na te prijedloge Tito je u ime NKOJ-a odgovorio Kocbeku pismom od 26. kolovoza 1944. sljedeće:

Smatramo da je potrebna veća opreznost nego što je to izraženo u Vašem konceptu po pitanjima u trećem odsjeku Vašeg memoranduma, što se vidi iz naših prijedloga. Odnos Katoličke crkve (ne Crkve u cjelini, već one u Jugoslaviji) prema borbi naroda Jugoslavije za njihovu slobodu nije bila bespriječna. Ne samo da svećenstvo nije stajalo uz svoj narod u toj njegovoj borbi, već je u ogromnoj svojoj većini bilo aktivno na strani neprijatelja. Bilo je čak i svećenika zločinaca. Prirodno je da to držanje nije ostalo bez posljedica na raspoloženje naroda prema Crkvi u Jugoslaviji. Mi ćemo morati preduzeti mjere protiv krivaca prema svom narodu i nastojati da spriječimo ponavljanje ovakve uloge domaćeg našeg djela crkvene organizacije. Mi se do danas nismo ogriješili o Crkvu, kako u pogledu njenog poštovanja tako ni u pogledu priznanja slobode njenog vjerskog djelovanja. Ona se međutim u mnogome ogriješila o naše narode. Na njoj je sada da to popravi i da stvori uvjete za dobre odnose u budućnosti. U ovakvom stanju stvari, mi ne možemo ničim garantirati njezin pravni položaj, a ne možemo pristati ni da se odrekemo prava da izmijenimo njezin sadašnji položaj bez pristanka Sv. Stolice. Danas ne vidimo nikakve garancije da bi takvo naše dobrovoljno odricanje od svojih prava urodilo korisnim plodom i dalo mogućnosti za dobre odnose s Crkvom u našoj zemlji. Zato smatramo da danas još nije vrijeme da se naši odnosi s Katoličkom crkvom konačno uredi. Oni bi - prema današnjem stanju i raspoloženju naroda - morali biti nepovoljni po samu Crkvu, bez obzira na pozitivno vjersko raspoloženje narodnih masa. Mi, razumije se, ne želimo takvo rješenje pitanja. Upravo je u interesu dobrih odnosa sa Sv. Stolicom da se ta stvar postepeno razvija i u tom razvoju prečiste svi konkretni problemi Crkve u Jugoslaviji. Zato je danas prerano obećavati priznanje dosadašnjeg pravnog položaja Crkve u Jugoslaviji, a još manje da će se promjene pravnog položaja Crkve provoditi samo u suglasnosti sa Sv. Stolicom.

Tito je na kraju dao napatuk Kocbeku neka ne nastupa službeno u ime NKOJ-a, uz napomenu da je njegovo djelovanje u skladu s namjerama NKOJ-a. Tito je jedino pristao na to da Kocbek sa Svetom Stolicom razgovara o vjerskoj službi u partizanskoj vojsci, a nije imao ništa protiv i da papa pošalje svoga promatrača.³

Nakon završetka Drugog svjetskog rata Katolička crkva teško je mogla prihvatiti novu vlast samim time što se radilo o komunističkoj, a time i ateističkoj ideologiji nove vlasti, što je samo po sebi neprihvatljivo crkvenom učenju, ali i zbog toga što je znala kakva su programska stajališta KPJ prema položaju crkvi u društvu. Isto tako je Crkvi bilo poznato da je KPJ pod izravnim utjecajem komunističkog režima u SSSR-u, koji se nemilosrdno obračunavao s vjerskim zajednicama od prvog dana dolaska na vlast. Biskupi su još na Biskupskoj konferenciji 1936. govoreći o komunizmu izjavili, kako na svaki način žele zaštititi svoje vjernike „od te užasne opasnosti za vjeru i civilizaciju”.⁴ U tom smislu je i nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac u propovijedi na Marijanskom kongresu u Glogovnici kod Križevaca 15. kolovoza 1940. komuniste nazvao družbom zločinaca, koja je u nekim zemljama već stvorila pakao, što želi učiniti i u Hrvatskoj. Upozorio je da je komunizam najveći suvremeni neprijatelj Katoličke crkve, te da s komunistima nikada ne može biti suradnje, „dok se ne odreknu svojega nauka i svojih zločinaštva i tako prestanu biti ono što jesu”.⁵ U propovijedi na Uskrs 13. travnja 1941. kazao

3 DESPOT, Zvonimir, *Tito – Tajne vladara*, Zagreb, 2009., 57-58.

4 FRANULIĆ, Josip, *Skrajnje pogubna zabluda: jedan pogled u komunističku prošlost*, Makarska, 1994., 11.

5 *Alojzije Stepinac: Propovijedi, poruke, govori 1934.-1940.*, priredio BATELJA, Juraj, Zagreb 2000., 432-433.

je da je komunizam negacija svake istine i pravde i kao takav najveća zapreka miru.⁶ Početkom 1943. uputio je okružnicu svećenstvu u kojoj zahtijeva da Crkva prednjači u borbi protiv komunizma, koji je „zaprijetio ne samo kršćanstvu već i svim pozitivnim vrednotama čovječanstva uopće”.⁷ Isto tako nadbiskup Stepinac u jednoj svojoj propovjedi u bazilici Srca Isusova u Zagrebu 18. ožujka 1945. osuđuje komunizam i njegov nauk i kaže da će „braniti slobodu Crkve i zauzimati se za pravo hrvatskog naroda na vlastitu državu, jer je takva država bila jamstvo za vjerničku slobodu”.⁸ U skladu s tim razvijao se i strah za budućnost Katoličke crkve i drugih crkvi u novoj državi. Isto tako Katolička crkva u Hrvatskoj bila je rezervirana prema ideji o novoj jugoslavenskoj državi, s obzirom na svježe rane koje su sjećale kako Katoličku crkvu tako i hrvatski narod na strahovladu u vrijeme prve Jugoslavije. Još prije završetka rata, kada je već bilo očito da će partizanske snage preuzeti vlast u zemlji, u Zagrebu je 24. ožujka 1945. održana Biskupska konferencija na kojoj je donijeta poslanica u kojoj se osuđuju postupci partizanskog pokreta. Biskupi u poslanici najoštrije prosvjeduju protiv ubijanja katoličkih svećenika i vjernika kojima su „mrzitelji Katoličke crkve oduzeli život protupravnim osudama osnovanim na fiktivnim krivicama”. U poslanici je također naglašeno da je hrvatski narod prihvatio svoju državu kao posljedicu trinaeststoljetne težnje za svojom samostalnom državom.⁹ Ovakav stav je poslije tumačen kao podrška Katoličke crkve ustaškom režimu. Iako će poslije biskup đakovački Antun Akšamović u svom pismu mons. Svetozaru Ritigu, predsjedniku Komisije za vjerske poslove za Hrvatsku, objašnjavati da poslanica nije bila usmjerena protiv partizanskog pokreta, već protiv neodgovornih elemenata među partizanima, ustašama i četnicima, činjenica je da se poslanica ponajprije odnosila na partizane.¹⁰ U završnim danima rata oni svećenici koji nisu imali dovoljno hrabrosti da se suoče s novom vlašću napustili su domovinu, a među njima su bili i nadbiskup vrhbosanski Ivan Šarić, biskup ljubljanski Gregorije Rožman i biskup banjalučki Jozo Garić, koji je nedugo nakon odlaska preminuo u Austriji.

O negativnom stavu većine katoličkog svećenstva o partizanskom pokretu govori nam i okružnica krčkog biskupa Josipa Srebrnića upućena svećenicima Krčke biskupije 17. listopada 1944., u kojoj on kaže:

U posljednje vrijeme utvrđuje se opet i opet, da među krčkim svećenicima ima takvih, koji su dali svoje ime ili vijeću ili sekciji ili udruženju takozvanih partizana, odnosno takozvanog pokreta narodnog rata. Neka bude svima, koji su dobre volje i nepomućena uma, jasnije od sunca, da pokret partizanski odnosno takozvani pokret narodnog rata, kako se taj pokret faktički vodi i provodi, zavisi u cijelosti od Komunističke stranke Jugoslavije, te služi istoj stranci za ustanovljenje komunističkog poretka među Južnim Slavenima. Iz toga slijedi da nijednom katoliku i nijednom vjerniku nije dopušteno, da bilo na koji način sudjeluje ili pomaže ove organizacije.

On svoj stav temelji na enciklici pape Pia XI. „Divini Redemptoris” od 19. ožujka 1937. u kojoj stoji da je komunizam u suštini zao „te njemu nikakvu pomoć ne smije pružati onaj, koji je pozvan da brani kršćanstvo i građanski poredak od propasti”. U nastavku biskup Josip Srebrnić daje do znanja svećenicima da će oni koji postupe suprotno navedenom biti suspendirani.¹¹ U jednom od svojih izvješća Komisiji za vjerske poslove Federalne Hrvatske, povjerenik Komisije Anđelko Buratović izvješćuje da je biskup Srebrnić dok je bio pod

6 Alojzije Stepinac: *Propovijedi, poruke, govori 1941.-1946.*, priredili BATELJA, Juraj i TOMIĆ, Celestin, Zagreb, 1996., 23.

7 FRANULIĆ, *Skrainje pogubna zabluda*, 13.

8 BATELJA, *Živjeti iz vjere, Duhovni lik i pastirska skrb kardinala Alojzija Stepinca*, Zagreb, 1990., 243.

9 Poslanica hrvatskog katoličkog episkopata od 29. ožujka 1945., u: *Katolički list*, br. 96/1945., str. 12-13, 93-95.

10 PETRANOVIĆ, Branko, *Aktivnosti rimokatoličkog klera protiv sređivanja prilika u Jugoslaviji (mart 1945-Septembar 1946.)*, u: *Istorija XX. veka*, Zbornik radova V, Beograd 1963., 269.

11 Okružnica krčkog biskupa Josipa Srebrnića svećenicima Krčke biskupije, od 17. X. 1944, Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Osobni fond Svetozara Ritiga (dalje OF Ritig), kut. 4.

istragom povukao svoju okružnicu preko OZN-e na Sušaku, ali taj opoziv nije nikad dostavio svećenicima, pa svećenici nisu izišli na glasovanje u listopadu 1945. prigodom izbora za seoske i gradske narodne odbore i za Okružnu skupštinu.¹² Inače zbog ovakvog stava biskup Srebrnić je po pisanju zagrebačkog *Vjesnika* imao neugodnosti u lipnju 1945. Naime u članku pod naslovom „Narod je osudio protunarodni rad biskupa Srebrnića” među inim piše da je narod opkolio njegovu kuću optužujući ga za rad protiv NOP-a i suradnju s okupatorima, te su ga vlasti iz narodnog okruženja izvukle automobilom.¹³ Isto tako Giuseppe Masucci, tajnik papinog izaslanika pri Zagrebačkoj nadbiskupiji, u svom dnevniku na dan 24. studeni 1945. bilježi da mu je rečeno da je biskupa Srebrnića tuklo oko 30 osoba.¹⁴

Treba napomenuti i da je u partizanskim redovima bilo katoličkih svećenika, ponajprije na područjima pod talijanskom okupacijom, gdje su i Crkva i partizani u Talijanima imali zajedničkog neprijatelja. Po podacima Vjerske komisije u partizanskom pokretu aktivno je sudjelovalo 40 svećenika i redovnika, te 2 redovnice, od kojih su trojica svećenika tijekom rata poginula. Partizanski pokret pomagalo je ili simpatiziralo 74 svećenika, redovnika i redovnica.¹⁵ Može se primjetiti da se, s obzirom na brojnost katoličkog svećenstva, partizanskom pokretu pridružio zanemariv broj svećenika, ponajprije zbog komunističkog vodstva pokreta i njegovih revolucionarnih ideja.

S druge strane u redovima nove vlasti, osim pretežno ateističkog gledanja na svijet i utjecaja komunističke ideologije iz SSSR-a, razvio se negativan stav prema svim vjerskim zajednicama, a posebno prema Katoličkoj crkvi zbog njene navodne negativne uloge u vrijeme Drugog svjetskog rata.¹⁶ Naime vodstvo NOP-a bilo je uvjeren, a to uvjerenje širilo je i u redovima svoga članstva, da je Katolička crkva, a posebice njeno vodstvo na čelu sa nadbiskupom Alojzijem Stepincom, zdušno podržavalo ustašku vlast i njihovu politiku. Jakov Blažević, glavni tužitelj u sudskom postupku protiv nadbiskupa Stepinca, u jednom svom razgovoru s Titovim životopiscem Vladimirom Dedijerom, reći će da je po njegovim spoznajama NDH „*tvorevina, pre svega Mačeka i Stepinca*”.¹⁷ Novoj vlasti također je smetalo to što je Katolička crkva bila jedina organizacija izvan njenog nadzora, a s vremenom je postala i jedino uporište oporbe u vrijeme kad višestranačje nije ni postojalo, što komunisti nisu nikako mogli prihvatiti.

Za komuniste je prema temeljnim ideološkim postavkama marksizma religija bila glavno ideološko oruđe eksploatatora u borbi protiv potlačenih masa i protiv oslobađanja čovjeka. Zato su komunisti željeli, da u društvu pod njihovim vodstvom prevlada znanstveni pogled na svijet, a da religija bude privatna stvar svakog pojedinca bez utjecaja na politiku. Komunisti su religiju i vjerske organizacije smatrali dijelom srušenog vladajućeg sustava koji je nastojao onemogućiti širenje komunističkih ideja. Komunistička partija nastojala je biti jedini ideološki i politički autoritet, te je svaki autoritet izvan KP uništavala. S obzirom na to da se religija nije mogla podvrgnuti zabranama, deklarirani vjernici i njihove crkve potiskivani su izvan javnog života i stavljeni pod ograničenja da bi se nadziralo barem njihovo organiziranje i djelovanje. U borbi protiv vjerskih zajednica komunistički je režim morao voditi računa o raspoloženju naroda, ali i o međunarodnim prilikama. Katolička crkva imala je veliki ugled i utjecaj u narodu, ne samo kao vjerska nego i kao javna ustanova,

12 Izvješće Anđelka Buratovića Komisiji za vjerske poslove od 4. studenog 1945., u: HDA, Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (dalje KOVZ), kut. 125.

13 *Vjesnik*, Zagreb 8. lipnja 1945., str. 3. Isto tako objavljen je i članak pod naslovom „Služeći vjerno okupatoru biskup Srebrnić je nastojao stvoriti špijunsku organizaciju preko podređenog mu klera” (*Vjesnik*, od 11. siječnja 1946., str. 3).

14 MASUCCI, Giuseppe, *Misija u Hrvatskoj*, Valencia, 1967., 234.

15 HDA, KOVZ, kut. 247, 17/1981.

16 U Ustavu SSSR-a iz 1936. piše: „*Svim građanima priznaje se sloboda savjesti i sloboda antireligiozne propagande*”. GALIĆ, Pavao, *Vjera privatna stvar - eufemizam za vjerske progone*, u: *Marulić: hrvatska književna revija*, br. 2/1996, Zagreb, 1996., str. 284.

17 DEDIJER, Vladimir, *Novi prilozii za biografiju J. B. Tita*, sv. 2, Rijeka-Zagreb, 1981., 561.

koja djeluje i u području obrazovanja i milosrdnog rada. Obrazovano svećenstvo, materijalna neovisnost o državi, kao i međunarodni utjecaj, davali su joj snagu u otporu protiv napada. Zato su komunisti u borbi protiv Katoličke crkve morali biti oprezniji nego u borbi protiv ostalih protivnika režima. Doživljavali su je kao moguće središte okupljanja oporbenih političkih snaga i kao najjačeg ideološkog protivnika. Država je opravdavala napad na Katoličku crkvu njezinim protukomunizmom, nesamostalnošću u odnosu na Svetu Stolicu i zbog podrške Svete Stolice Italiji.¹⁸

Crkveni krugovi i sam nadbiskup Stepinac bili su uvjereni da je glavni razlog napetih odnosa između Katoličke crkve i države bio taj što je Tito želio odvajanje Katoličke crkve u Hrvatskoj od Rima, tj. stvaranje samostalne Katoličke crkve u Hrvatskoj po uzoru na Pravoslavnu crkvu u Srbiji, te je tako staviti pod državni utjecaj. Iako će neki partijski čelnici i članovi to osporavati, a naročito Ivan Cvitković u svojoj knjizi *Ko je bio Alojzije Stepinac*, neke izjave J. Broza Tita i drugih partijskih čelnika će ih opovrgnuti. I sam Cvitković u svojoj knjizi navodi da je Tito krajem 1949. prigodom prijema „narodnih svećenika” (svećenici skloni novoj vlasti) kazao „Zašto se ne biste vi odvojili od Rima, kao što smo se mi odijelili od Moskve”.¹⁹ Tako je u jednom razgovoru za tjednik *Polet* i Jakov Blažević, na pitanje novinara je li Tito nudio nadbiskupu odvajanje Katoličke crkve u Jugoslaviji od Rima odgovorio: „Tako je. Pa, to nije samo Tito tražio. Već i Strossmayer”.²⁰

Isto tako je Bakarić u svom pismu Vladimiru Dedijeru, prisjećajući se Titova razgovora s predstavnicima zagrebačkog katoličkog svećenstva 2. lipnja 1945. istaknuo, da je Titova ideja vodilja u razgovoru bila da vodi agitaciju za osamostaljenje Katoličke crkve u Jugoslaviji tj. „htio ju je osamostaliti od Rima, pa makar samo tako da ona dobije svoga primasa”.²¹ Jugoslavenski diplomat Vladimir Popović u razgovoru sa slavnim hrvatskim kiparom Ivanom Meštrovićem izjavljuje: „Da je samo proglasio hrvatsku Crkvu, odcjepljenu od Rima, mi bi smo ga do oblaka uzdigli”.²²

Bez obzira na sve ove izjave i na samo djelovanje države prema Katoličkoj crkvi ne bi se moglo reći da je toliko bilo bitno samo odvajanje Katoličke crkve u Jugoslaviji od Rima, koliko želja komunističke vlast da stvori jednu tzv. „narodnu crkvu”, na koju bi država imala što veći utjecaj, pa makar bila formalno pod jurisdikcijom Rima.

Na odnos Crkve prema komunističkom režimu sigurno su veliki utjecaj imala i ubojstva svećenika od strane partizana tijekom Drugog svjetskog rata. U literaturi postoje različiti podaci o ubijenim svećenicima, uglavnom proizišli iz različitih metodologija računanja, ali i zbog obuhvata različitih područja i različitih razdoblja. U sljedećoj tablici prikazan je ukupan broj ubijenih katoličkih i pravoslavnih svećenika u Drugom svjetskom ratu, a druga tablica pokazuje od kojih su vojski i u kojem broju ti svećenici stradali.

18 RADIĆ, Radmila, *Politička ideologija kao sekularna religija i njena integrativna funkcija*, u: *Dijalog povjesničara-istoričara*, 4, Pečuj, 20. – 22. oktobra 2000., prir. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Zagreb, 2001., 466-483, 475- 479; RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006., 98-99.

19 CVITKOVIĆ, Ivan, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, Sarajevo, 1986., 254.

20 STANOJEVIĆ, Branimir, *Alojzije Stepinac zločinac ili svetac*, Beograd, 1985., 67 (citat iz tjednika *Polet*).

21 DEDIJER, *Novi prilozi za biografiju J. B. Tita*, Sv. 2, 563.

22 MATTEI, Giampaolo, *Kardinal A. Stepinac*, Zagreb, 2000., 51.

Tablica 1. Ubijeni katolički i pravoslavni svećenici u Jugoslaviji:²³

Godina	KC	SPC
1941.	6	209
1942.	22	65
1943.	41	50
1944.	60	36
1945.	205	86
Nepoznato	20	47
Ukupno u ratu	354	493
Nakon rata	31	5
Ukupno	385	498

Tablica 2. Ubijeni svećenici prema pripadnosti izvršitelja u Jugoslaviji:²⁴

Oružane snage	KC	SPC
Partizani	355	153
Ustaše	1	188
Četnici	24	14
Nijemci	3	71
Talijani	0	12
Ostali	2	60
Ukupno	385	498

23 TOMAŠEVIĆ, Jozo, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945, Occupation and Collaboration*, Stanford, Stanford University Press, 2001., 572.

24 ISTI, 572. Tome treba dodati tvrdnju da je zbog suradnje u NOP-u ubijeno 43 katoličkih svećenika, od toga 16 od strane režima NDH. Vidi: PETEŠIĆ, Ćiril, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941.-1945. godine*, Zagreb, 1982., 275.

Podaci otkrivaju da je u progonima partizana, ustaša i četnika ubijeno 380 svećenika Katoličke crkve i 355 svećenika Srpske pravoslavne crkve, a da su njemačke, talijanske, bugarske i mađarske snage, kao i Albanci, ljotičevci i „nepoznati”, koji su zajedno izdvojeni pod „ostali”, sveukupno ubili 5 katoličkih svećenika i 143 pravoslavna svećenika. Prema tim podacima, Mađari nisu ubili nijednog svećenika u Hrvatskoj.

Mnogobrojne odgovore o naravi rata 1941. do 1945. i komunističkih vlasti nakon rata kriju podaci o godinama smrti. Prema jednoj analizi ubijenih svećenika s poznatom godinom smrti, do kraja 1945. ubijeno je ukupno 330 katoličkih svećenika; samo 1945. godine ubijeno je 206 svećenika, a do kraja 1951. godine još 30 svećenika.²⁵

Tablica 3. Usporedba broja ubijenih svećenika i redovnika Katoličke crkve u Hrvata 40-ih i 50-ih godina 20. stoljeća prema različitim autorima²⁶

Autor/razdoblje	Broj ubijenih
Stjepan Kožul / 1935. – 1990.	434
Jozo Tomašević / 1941. – 1951.	385
Vinko Nikolić / 1941. – 1954.	384
Ivo Omrčanin / 1940. – 1946.	380
Alojzije Stepinac ²⁷ / 1941. – 1945.	332
Ante Beljo / 1941. – 1949.	330
Lucijan Kordić / 1941. – 1951.	320

Povjesničar Zdenko Radelić izrađujući gornju tablicu ističe, da se autori razlikuju po vremenu kad su pisali, po razdoblju koje su obuhvatili i po kriteriju koga su obuhvatili, a koga ne. Upozorava, da nije potpuno izjednačen način smrti pojedinih svećenika, a ponegdje su obuhvaćeni i oni koji su umrli u logoru ili neposredno nakon puštanja na slobodu. Riječ je uglavnom o komunističkim počiniteljima, manje o četničkim, dok su ustaške žrtve statistički zanemarive. Naglašava, da je Stjepan Kožul obuhvatio cjelokupno razdoblje Jugoslavije, ali da su među žrtvama obuhvaćene i dvije žrtve do 1941., kao i dvije nakon 1951.²⁸ Od drugih autora odudara Anto Baković, koji

25 Prema istraživanjima Ive Omrčanina. Vidi: KOŽUL, Stjepan, *Martirologij crkve zagrebačke. Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Drugo i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1998., 225.

26 RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 101.

27 A. Stepinac u *Pastirskom pismu* navodi 243 ubijena i 89 nestalih. Z. Radelić je nestale pribrojio ubijenima, jer se pokazalo, da se ukupni broj gotovo potpuno podudara s izračunima ostalih autora.

28 RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 101.

među žrtve ubraja i umrle nekoliko desetljeća kasnije, te nabraja 663 svećenika i redovnika/ca Katoličke crkve, kao žrtve komunističkog režima.²⁹

Svećenici su najčešće ubijeni u smaknućima, manje su stradali u vojnim operacijama, a vrlo su rijetko smrtno osuđeni sudskim osudama. Ubojicama svećenika ili nije suđeno, ili su osuđivani samo forme radi, te vrlo brzo puštani na slobodu. Tako su npr. 26. studenoga 1945. komunistički simpatizeri u Privlaci ubili svećenika Zadarske nadbiskupije, Eugena Šutrina. Ubojice Petar Ćurko i Ivan Pavlović Đani osuđeni su na po četrnaest godina zatvora i osam godina gubitka građanskih i političkih prava. Već krajem 1947. pušteni su na uvjetnu slobodu, a 1950., odnosno 1951. kazna im je potpuno oproštena.³⁰ Slično su prošli i vinovnici pokušaja ubojstva svećenika Lovre Galića u Sv. Mariji pod Okićem 10. travnja 1950. godine.³¹

U svakom slučaju svi ovi uzroci, toliko su zaoštrili odnose Katoličke crkve i države da će posljedice za Katoličku crkvu biti u političkom, materijalnom i stradalničkom smislu teške, ali će Katolička crkva iz njih izići u vjerskom smislu puno jača, te će imati sve veći utjecaj na kasnija politička zbivanja. Komunistički režim će iz ovog sukoba u početku procijeniti da je postignut uspjeh, no dugoročno će to biti njegov veliki neuspjeh, jer nije shvatio koliko je čvrsta veza između većine hrvatskog naroda i Katoličke crkve.

29 BAKOVIĆ, Anto, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Zagreb, 2007.

30 BRALIĆ, Ante, *Odnos državnih vlasti prema Katoličkoj crkvi u Zadru od 1944. do 1948. godine*. U: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata*, Zadar, 2009., str. 18-19., preneseno iz: BEGONJA, Zlatko, *Političke prilike i sudski procesi u Zadru od 1944. do 1948.*, doktorska disertacija, Zadar, 2007., str. 166-172.

31 Više o navedenom slučaju u: *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945.-1952.*, Sv. 2., 1948.-1952. Priredila VOJNOVIĆ, Branislava, str. 347-349, 542-552. Isto u: AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država. Dopisivanja i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji*, sv. II., 1953.-1960., str. 62-71.